

ISSN 0350–185x

UDK 808

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
И
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

књ. LXXII, св. 1–2

Уређивачки одбор:

*др Јасна Влајић-Појовић, др Даринка Горјан-Премк, др Рајна Драгићевић,
др Најда Иванова, др Александар Лома, др Алина Ј. Маслова,
др Софија Милорадовић, др Мирослав Николић, др Слободан Павловић,
др Предраг Пипер, др Слободан Реметић, др Живојин Сјанојчић,
др Срејко Танасић, др Зузана Тојолињска, др Анајолиј Турилов,
др Викјор Фридман*

Главни уредник

Предраг Пипер

БЕОГРАД

2016

ISSN 0350-185x, LXXII, св. 1–2 (2016)

UDK: 091=163.1"15"

821.163.1.08-97

COBISS.SR-ID: 224842764

DOI: 10.2298/JFI1602105K

Примљено: 7. јануара 2016.

Прихваћено: 28. јануара 2016.

Оригинални научни рад

МАРИНА Ф. КУРЕШЕВИЋ*

Универзитет у Новом Саду

Филозофски факултет

Одсек за српски језик и лингвистику

ЈЕЗИК СЛОВА АКИРА ПРЕМУДРОГ ИЗ РУКОПИСНОГ ЗБОРНИКА НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ СРБИЈЕ БР. 53**

У раду се даје фонолошка, фонетска, морфолошка и синтаксичка анализа *Слова Акира Премудрог* у циљу употпуњавања представе о реализационим могућностима језика српске средњовековне нелитургијске прозе. Показује се да је текст писан мешаним (српскословенско-старосрпским) језиком, тзв. хибридни типом језика. Анализа је спроведена на препису текста који се налази у оквиру шеснаестовековног рукописа (Зборника апокрифа и других састава) број 53 из Народне библиотеке Србије, за који је утврђена западноштокавска провенијенција.

Кључне речи: историја језика, српски, српскословенски, хибридни језик, Акир Премудри.

1. Знатан део српског средњовековног писаног наслеђа, поред црквене литературе и дела оригиналног карактера, представљају зборници мешовитог садржаја.¹ У њиховом саставу срећу се различите врсте неканонских текстова: апокрифи, приповетке, чуда, гатарске врсте и сл. Ови текстови, преводног карактера, део су општесловенске литературе. За неке међу њима се чак може рећи да, будући тематски везани за средњовековну књижевност Истока и Запада,

---

* marina.kuresevic@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта *Историја српског језика* (бр. 178001), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Нажалост, не постоји свеобухватан списак оваквих типова рукописних књига који би на једном месту побројао све споменике овог типа писане у основи српскословенским језиком.

припадају светској књижевној баштини. Ова врста литературе чинила је незаобилазан део скоро сваке манастирске библиотеке и представљала је незаобилазну лектуру монаха.² Најстарији сачувани зборници овог типа потичу из 13. века,³ док се у наредним вековима, а нарочито од 15. века, њихов број постепено повећава. Из овог податка могу се посредно извести барем два закључка, а то су: као прво, да је и на почецима наше писмености, када се она везивала за ужи круг људи, чланове манастирског клера или писаре из владарских канцеларија, постојало интересовање за литературу која је излазила из прагматиком задатих оквира, те која се преписивала и читала да би задовољавала радозналост и машту средњовековног човека, а као друго, да је ова врста литературе временом, а нарочито од 15. века постајала све популарнија. Последње се може објаснити подједнако губљењем државности и слабљењем верске опрезности, што је директно утицало на повећану писмену продукцију апокрифних, фолклорних, легендарних и сл. тема. С тим у вези не треба да чуди чињеница што су овакви зборници сачувани више са западнијег подручја српског (штокавског) говорног подручја.

Нашу пажњу овога пута привукао је текст *Слова Акира Премудрог*, једног од најстаријих споменика светске књижевности, који се налази у оквиру *Зборника айокрифа и других сасџава* из Народне библиотеке Србије број 53 на л.46–л.56 насталог у трећој четвртини 16. века. За језик овог зборника у целини констатована је српска редакција западноштокавског типа, на шта упућују неке палеографске, правописне и поједине фонетске црте. Такође, у језику зборника примећен је велики нанос црта из говорног језика штокавске основице на свим језичким нивоима (Станковић 1980: 220; Штавланин-Ђорђевић и др. 1986: 117–118).

2. Повест о Акиру Премудром има источњачко порекло. Доводи се у везу са изгубљеним архетипом написаним у 5. в. п. н. е. у

² В. Ивошевић (1989: 54–57), описујући књижни фонд библиотека православних манастира у Боки Которској и Паштровићима, каже, а ова констатација може да се прошири за све православне манастире [прим. М. К.], да оне садрже, поред теолошке литературе (ту поред богослужбене литератауре спада и хагиографско стваралаштво, као и патристичка и хомилитичка литература), готово сва главнија дела из области друштвених наука, потом природњачке списе који припадају егзактним наукама, а добрим делом и домаћу и страну белетристику која је представљала својеврсну лектуру свештеника и монаха (ту убраја средњовековне романе и апокрифе).

³ Зборник попа Драгоља представља рукописни зборник овог типа и потиче с краја 13. века. Данас се чува у Народној библиотеци Србије под сигнатуром 651.

Месопотамији, од када потичу и сачувани папируси у египатском Елефантину, јеврејској колонији, на библијско-арамејском језику (Дурново 1931: 1; LOURIE 2013: 66). Данас је позната према сиријским, арапским, арамејским, грузијским, румунским и словенским преписима (Дурново 1915: 56). Најстарије сачуване редакције текста ове повести нису старије од 12. века, а на словенском терену од 15. века, мада се претпоставља да је архетип доста раније постојао (Станковић 1980: 220). Касније, са откривањем зборника мешовите садржине бр. 29 из манастира Савине из око 1380. године, у којем се такође налази препис Слова, ова граница се померила на крај 14. века (БОГДАНОВИЋ–МИЛТЕНОВА 1987; Кузидова 2010). У литератури постоје размимоилажења у вези са пореклом словенске верзије текста – да ли је настала на основу грчког превода или директно са сиријског оригинала, као и у вези са местом настанка најстарије словенске верзије текста – да ли је настала на територији Бугарске, те се одатле ширила међу Источне и Јужне Словене или на источнословенском терену.⁴ О несумњивој популарности ове повести међу Словенима у средњем веку сведочи податак да је сачувана у десетак јужнословенских и у преко педесет руских рукописа (LOURIE 2013: 73). Текстолошким истраживањима установљено је да се међу словенским преписима може разликовати пет редакција овог текста: 1) најстарија словенска редакција са руском и бугарском подредакцијом, 2) друга руска, затим 3) друга српска редакција, те 4) трећа и 5) четврта руска редакција (LOURIE 2013: 74–76). Анализирани текст представља два релативно дуга фрагмента ове повести који припадају бугарској подредакцији⁵ најстарије словенске верзије текста, заједно са још осам преписа, од којих су четири написана српском, а четири бугарском варијантом црквенословенског језика (LOURIE 2013: 76–77).⁶

Интересантност сижеа ове приче, њена поучност и живописан стил излагања доприносили су њеном лаком памћењу и даљем пре-

⁴ Резиме ранијих становишта о овим темама даје Б. Лурје у свом раду (в. LOURIE 2013). Уп. такође и Кузидова 2010: 492–493.

⁵ Како Б. Лурје наводи (LOURIE 2013: 76–77) термин ‘бугарска подредакција’ не упућује на језик конкретног споменика, већ на чињеницу да је текст настао на основу бугарског протографа.

⁶ Према тврдњама аутора (LOURIE 2013: 74–75), две дуго времена једино познате верзије ове приче међу Јужним Словенима, једна из Петрисовог глагољског зборника из 1468. године, а друга из ћирилског дубровачког зборника (*Либро од мнозијех разлога*) из 1520. године, припадају трећој текстолошкој редакцији, коју он назива (*друга*) *српска редакција*. Ова редакција је веома скраћена и текстолошки промењена у односу на најстарију.

ношењу, при чему је однос ка оригиналном тексту био слободнији, што је условило и флексибилнији однос према језичкој норми.

3. У условима хомогене диглосије, основне карактеристике српске језичке ситуације у средњем веку (в. Грковић-Мелџор 2007а: 443–459), унутар које је употреба српскословенског и старосрпског језика била функционално разграничена,⁷ ова врста литературе представљала је тзв. мешану зону, тј. граничну жанровску зону у којој није постојала тачно одређена употреба језика, већ су текстови унутар ње могли бити писани једним или другим језиком, као и мешаним језиком, што је зависило од односа аутора ка тексту и теми о којој пише (Толстой 1997: 20; Пиккио 2003: 415–416; Грковић-Мелџор 2007а: 453; 2012).

У науци је више пута потврђено да је за српску средњовековну писменост било карактеристично функционалностилско варирање књижевнојезичке норме с основном поделом на два функционална стила тог језика, виши и нижи (Грицкат 1984–1985; Грковић-Мелџор 2007б: 255; 2012). Притом се виши стил, карактеристичан за текстове литургијског карактера, одликује максималном конзервативношћу у односу на наслеђене старословенске моделе, док је нижи стил, којим су писани нелитургијски и световни текстови, отворен за иновације пореклом из вернакулара. Отвореност нижег стила могла је водити и до његовог даљег раслојавања, тј. до појаве мешаног језика. Познато је да је на западу штокавске територије, тј. у Дубровнику, Хуму и Босни, раније него на истоку долазило до продора општештокавских вернакуларних црта у црквенословенски (Ивић 1986: 120; Грковић-Мелџор 2007б: 260). У томе се могу видети и ране тенденције стварања књижевног језика на вернакуларној бази, тј. његове демократизације, на шта је утицала и општа атмосфера у којој су ти текстови настајали, а у којој су се осећали утицаји ренесансе.⁸ Будући

⁷ Главне сфере употребе ова два језичка система биле су дефинисане основним погледом на свет средњовековног човека у којем је кључна дихотомија сакрално~профано. Тако се српскословенски језик употребљавао у текстовима сакралног карактера, а старосрпски у текстовима профаног карактера. Притом, треба да се има на уму да је српскословенски језик могао да продре и у сферу профаног, док уплив старосрпског у сакралну сферу није био могућ (Грковић-Мелџор 2007а: 451). Овај принцип је у основи пирамиде жанрова српске и руске средњовековне књижевности Н. И. Толстоја (2004: 153), помоћу које се условљеност употребе једног или другог језичког идиома у средњем веку у зависности од жанра лакше може схватити.

⁸ Желела бих да скренем пажњу на речи И. Грицкат (1969: 16) којима она исказује слично размишљање о језику средњовековне белетристике: „За нас је овде

да су се овакви текстови налазили у зборницима који нису имали ауторитативан карактер попут богослужбених књига, као и то да су писани у скрипторијама са периферије штокавског говорног подручја, тј. на територији штокавског говорног подручја која можда никада није била у саставу српске средњовековне феудалне државе, нити је била покривена организацијом српске православне цркве, употреба мешаног језика у њима задржала је периферан карактер и жанровски је спецификована.

Досада је познато да се међу српским средњовековним нелитургијским текстовима наративног карактера са најгрубљом поделом на текстове верског и световног садржаја, могу срести они који су писани чистим српскословенским језиком, тј. његовом високостилском језичком реализацијом (нпр. *Варлаам и Јоасаф*⁹), потом они писани његовом нижом функционалностилском варијантом у чији језик слободније продиру наноси из живог говора (нпр. *Српска Александрида*¹⁰), као и они писани скоро чистим старосрпским језиком (нпр. *Роман о Троју*¹¹). Конкретна реализација језика у њима била је, у првом реду, садржински условљена:¹² духовни роман се пише високим стилем српскословенског, витешки романи проткани хришћанском идеологијом нижим стилем тог језика, док у делима у којима нема хришћанске идеологије може да преовлађује старосрпски идиом. Будући да настајање ове врсте текстова није везано за конвенционализоване услове, сасвим је могуће да је у некима од њих долазило и до мешања ова два језичка идиома унутар истог текста. То је омогућавала хомогена диглосија унутар које су се два језичка система поимала као два стила истог језика (Грковић-Мелџор 2007а: 444–445).

важнија претпоставка да је тај фонд на српском земљишту био можда народнији по језику него што га неки од постојећих каснијих егземплара приказују, а још је битније то да је он, тај слабо познати, местимице само наговештени фонд, садржао доста услова да буде данас признат као модел неког раног вида књижевног језика. Он је, наиме, био формиран у нешто устаљенијем државно-политичком амбијенту, показивао је знаке консолидације стила, и то без толиког притиска туђинштине или артифицијелности као што је то био случај у верској и историјској књижевности.“

⁹ Уп. Грковић-Мелџор 2007а: 290–308, 397–412.

¹⁰ Уп. Јерковић 1983; Курешевић 2014.

¹¹ Уп. RINGHEIM 1951.

¹² Поред жанра и садржине и други фактори су могли утицати на конкретан избор језика у овим делима, као што су нпр. намена текста, језик оригинала, литерарна школа која га је изнедрила, као и тип дискурса којем текст припада. В. више о томе у Курешевић 2013: 124–125.

Постоји велики распон могућности мешавине старосрпских (штокавских) и српкословенских црта. Не поричући постојање диглосије, тј. постојање два језичка система као два пола истог континуума који су се у зависности од разних социолингвистичких фактора могли приближавати један другом, а у одређеним текстовима чак и мешати,¹³ морамо претпоставити да су на штокавском терену током средњег века постојале три групе текстова: прва, коју чине текстови писани у основи српкословенским (вишег и нижег стила), друга, коју чине текстови писани у основи старосрпским (штокавским вернакуларом), док трећу чине текстови писани мешаним (тзв. хибридни) језиком, у којима долази до насумичног мешања српкословенских и вернакуларних елемената штокавске основице на свим језичким нивоима.¹⁴

У наредном излагању намера нам је да на основу фонолошке, фонетске, морфолошке и синтаксичке анализе представимо језик поменутог преписа *Слова Акира Премудрог* у циљу употпуњавања представе о реализационим могућностима језика нелитургијске литературе која се у средњем веку читала и преписивала међу Јужним Словеним са штокавског говорног подручја. За потребе овог истраживања служили смо се дигиталним фотографијама рукописа¹⁵ као и издањем текста (СТАНКОВИЋ 1980: 222–225). Илустративне примере наводили смо са упућивањем на страну/ред у којем се пример у оригиналу налази.¹⁶

¹³ Треба нагласити да је употреба српкословенског и старосрпског у појединим типовима текстова могла бити у комплементарној дистрибуцији, што је било садржински условљено (таква ситуација забележена је на пример у манастирским даровницама, в. ГРКОВИЋ-МЕЛДОР 2014), док је у другим текстовима могло доћи до мешања елемената из ова два система стварајући у крајњем случају секундарни, хибридни идиом (оваква ситуација могла се срести нпр. у нелитургијским текстовима наративног карактера).

¹⁴ Тј. мора се претпоставити ситуација идентична оној каква је постојала на источнословенском терену, где су од најранијег периода били у употреби црквенословенски, народни и упрошћена варијанта црквенословенског, тзв. хибридни црквенословенски (ЖИВОВ 1988; КРЕЧМЕР 2000: 551). Слична ситуација је постојала код Хрвата, на просторима где се неговала глагољска писменост, где се такође разликују текстови писани чистим црквенословенским, потом они писани чистим чакавским вернакуларом и они писани мешаним језиком (СОРИН 1991–’93: 177).

¹⁵ Захваљујем библиотекарима из Одељења за археографију Народне библиотеке Србије, а посебно проф. др Татјани Суботин Голубовић, што су ми уступили це-де са снимцима рукописа бр. 53 за потребе филолошких истраживања.

¹⁶ Том приликом су скраћене речи задржане, док је надредно слово спуштано у ред и стављано у обле заграде.

3. Анализа.

3.1. Фонетско-фонолошки план. Норма српскословенског језика на фонолошком плану добро је позната (ЈЕРКОВИЋ 1984). Фонолошки систем тог језика у 16. веку у великој мери одражавао је промене које су се десиле у говорној (штокавској) бази. Некадашњи гласови *јай*, *ѿврдо* и *ѿолуглас* су се изговорно прилагодили општештокавским рефлексима, док је правопис остао етимолошки. Једине књишке црте на овом језичком нивоу у текстовима са штокавске територије из 16. века тицале су се присуства слоготворног *л* у вокалском и група *шиј* и *жд*, као рефлекса прасловенских **t' *d'*, у консонантском систему српскословенског језика, док су се у српском народном језику, тј. на већини штокавске територије, употребљавали њихови рефлекси *у*, *ћ* и *ђ* (ЈЕРКОВИЋ 1984: 57–62).

3.1.1. У тексту су, међутим, забележена бројна одступања од етимолошког правописа. Такве су, на пример, замене *ѣ > е*: *премѣдростн* (46v/4), *смѣхъ* (46v/11), *грѣхъ* (47r/1), *повеле* (47v/12), *поведаю* (48r/12), *неверанъ* (48v/9), на *воде* (49v/10), *без времена* (50r/4–5), *кннзе* (52v/2), *ѡвѣщамъ* (53v/2), *беседаѣн* (53v/3), потом замене *ѣ > ю*: *ѡ каце* (50r/11–1,2), *къ женю* (55r/1), те замене *ѣ > н*: *бесѣда* (52r/2), *потрѣнѣн* (52v/8), *не сѣдн* (50r/5), *прѣддох* (52r/6), *прѣдромѡ* (55v/12), као и замена *е > ѣ* у *везнику* *ѡѣ* (47v/6), заменици *ѡ(т) ѡѣѣ* (51v/8–9) и речци *нѣ* (49v/5). Такође, потврђено је и писање *н* уместо етимолошког *ы*: *тн* (47r/5), *слншеѣн* (48r/9), *вѣлн вн* (52v/4), замена графеме *н* са *ы*: *погѡвнты* (54v/4), као и знака *ь* (на месту полугласника секундарно развијеног под утицајем вернакулара, етимолошког и оног у књишким категоријама) са *л*: *премѣдаръ* (46v/7), *саѡоръ* (46v/11), *неверанъ* (48v/9), *вазѣран* (49v/2–3), *под(ѡ)анъ* (50v/3), *жнзанъ* (49v/1), *добаръ* (49v/13), *прншадъ* (53v/4), *васѣн* (55v/10–11). Ретко, потврђена је и рефлексација полугласника карактеристична за македонски: *внѡерно* (47r/12), *ког(д)л* (51v/12). Са друге стране, у тексту смо забележили вокално *л* у неколико примера: *мљѣанвъ* (46v/8), (50v/8), *мљѣнвѡ* (50v/12), *пльть* (50v/5) и *гльѡкъ* (55v/5), док његов народни рефлекс није потврђен. У једном примеру дошло је до испуштања емпететског *л*: *по...зѣмн*. (55v/10–11).

3.1.2. Кад су у питању резултати прасловенских **t' *d'* у тексту су у скоро подједнаком броју потврда забележени њихови и српскословенски (у 53,8%) и српски (штокавски) (у 46,2%) рефлекси. Српскословенски гласовни склопови се углавном везују за категорије речи и лексеме књишког карактера, какви су, на пример, облици активног партиципа презента: *творѣшнѣ* (46v/5–6), *зрѣѣ* (47v/11), *внѣѣ*

(47v/11), слишеџи (48r/9) и ѕмнраюџѣ (50v/6), императив глагола повеждь (51r/6), предлог прѣж(д)ѣ (51r/11), али се појављују и у речима: госпож(д)ѣ (50v/4), оцѣџи (54v/1) или чюж(д)о (51v/6). Са друге стране, *к* за означавање гласа *ћ* и *з* за означавање гласа *ђ* срећемо претежно у речима из лексичког регистра народног језика или речима у народном фонетском/морфолошком лику: властѣлчнкѣ (47r/11), кметкѣ (47v/2), говорекн (52v/4), погешъ (50r/6), нагешъ (50r/7), поге (52r/12), погѣ (53v/1), вниг (53r/9), кеке (49r/1). Притом се у речима погешъ, нагешъ, поге и погѣ ради о обележавању гласа *ђ* насталог од групе *јд*, што је одликовало само штокавске говоре (Ивић 1994: 63). Два пута је на месту прасловенског *t' забележено слово *ч* и то у енклитичкој форми помоћног глагола *хѣшеџи* за творбу футура, што је као ортографско решење потврђено још у старосрпским документима из 12. и 13. века са територије Рашке, Босне и Дубровника (Ивић–Јерковић 2008: 425): *ч* (49r/12), (49v/1).

Забележена одступања с једне стране потврђују западноштокавску провенијенцију рукописа а са друге откривају слободнији однос овог писара према фонолошкој норми књижевног језика, какав је потврђен и на другим нивоима језичке анализе.

3.1.3. И друге фонетске црте потврђују истовремено присуство елемената српкословенског и вернакуларног језика штокавске основице, чија се дистрибуција не може везати за поједине делове текста, лексеме или категорије речи, нити се може рећи који елементи уопштено преовлађују.

а) У тексту су потврђени примери *-л* на крају слога или речи, као и примери у којима је дошло до замене *-л > -о*, од чега је ова друга типично штокавска особина (Ивић 1994: 63, 88), са скоро подједнаком фреквенцијом: велџн (47v/11), ѡсѣл (47v/13), дрѣжалъ вѣ (48r/1–2), ѣчиннѡ (53r/4), навѣѡ (53r/5), положнѡ (54v/9), ѡбѣџнѡ (54v/11).

б) Вокално *л* ниједанпут није замењено својим народним рефлексом: ѡбѣџѣннѣх (55r/6–7), гѣѣѡкъ (55r/5–6).

в) Предлог *въ* је у књишком фонетском лику потврђен 8, а његов народни рефлекс *ѡу* 19 пута. Предлог *въ* се по правилу везивао са именицом (д)ѡмѣ: (47r/3), (52r/12), (54v/12–13), (54v/5), али је забележен и уз именицу *страхъ* (53r/12–13), *полата* (50v/1), као и уз заменицу *сѡѣ* (54r/5), док је његов народни пандан забележен уз следеће именице: *сѡѣхъ* (46v/11), (49r/4), *сѡѡда* (46v/13), (49r/6), *сѡмрътъ* (47r/1), (49r/6–7), *внръ* (47v/6), *лодоствъ* (49r/4–5), *безѣмнѣ* (49r/5–6), *ладна* (49r/9), *каца* (50r/11–12), *дворъ* (52r/8), *старостъ* (52r/11), *ровъ* (55v/4), *брачннѣ* (54v/8), *дѡѡѣлнѣ* и *брачннѣ* (55r/7–8). Овај предлог у оба фонетска лика потврђен је чак и унутар исте реченичне целине: *снѣ мон*

ана(д)не боле тн є жнтн љ каце без храмине съ правдомъ · нежелн бес прав(д)е жнтн въ полатахъ (50r/10–50v/1).

г) У приближном броју примера забележене су и речи које садрже књишку групу *чйй*- као и њен народни рефлекс *шйй*-, што је такође специфика штокавских говора у односу на чакавске (ИВИЋ 1994: 89): *что* (51v/9), (47r/6), *почто* (54r/8), *защо* (50v/9), *за що* (47r/12), *що* (50v/10), (53r/3), (54r/5).

д) Предлог *от* је у књишком фонетском лику забележен у 2, а у народном у 4 примера: *ω(т) зазора* (46v/12), *ω(т) сеѣѣ* (51v/8–9), *ω(д) рѣтн* (46v/13), *ω(д) прав(д)е* (49v/13), *ω(д) жнта* (50r/1) и *ω(д) вѣтере* (55r/4).

ђ) Међутим, у тексту је по правилу потврђено иницијално *въ*-, као и заменички корен *въс*- без извршене метатезе, који имају књишки карактер: *въннѣши* (47r/2–3), *въпаде* (53/13), *въсеѣѣ* (47v/7–8), *въсѣ* (55r/9–10), *въсакон* (52r/3), *по вѣсен* (55v/10–11).

е) У понеком примеру једначење сугласника по звучности је обележено и у правопису: *бес книгѣ* (47r/3), *прѣтешко* (49v/8), *бес прав(д)е* (50r/13).

3.2. Морфолошки ѿлан. Поред фонолошке, позната је норма српскословенског језика и на морфолошком плану (ЈЕРКОВИЋ 1984: 62–64). Она је подразумевала делимично усвојене (уопштене) иновације пореклом из говорне базе, и то оне које су имале општесловенски и општештокавски карактер, а потврђене су још у старословенском канону. Велики број каснијих иновација, који открива општештокавску и ужу дијалекатску базу писара, факултативног је карактера, а њихово присуство у тексту нарушава морфолошку норму српскословенског језика и помаже у одређивању провенијенције рукописа (ЈЕРКОВИЋ 1984: 64).

У *Слову* је у великом броју категорија поред књишких забележено и присуство народних облика општештокавског карактера. У морфолошкој анализи осврнућемо се само на оне категорије у којима се јављају црте које одступају од књижевне норме, тј. код којих је забележено варирање књишких и вернакуларних наставака.

3.2.1. Л јд. именичке ѿромене. Код именица и придева некадашње **а* и **ја* промене у 4 примера потврђен је стари локативни наставак на *-ε < -ѣ*: *на воде* (49v/10), *ѣ ... рѣце* (51v/5), односно на *-н* у некадашњим меким основама: *ѣ свадн* (46v/13), (49r/6), *по ... земн* (55v/10–11). Иновације су забележене у већем броју примера (5x) – у 2 примера забележен је наставак *-н* код некадашњих тврдих основа¹⁷:

¹⁷ Према речима Ђ. Даничића (1874: 51), нови наставак *-н* се у овим именицама усталио у западним и јужним штокавским говорима тек после 16. века.

на трапезни (48v/3–4), на мѣтнѣ водни (49r/9–10)¹⁸, а у 3 примера наставак -ε у речима које су некада припадале меким основама¹⁹: ѡ ѡтлѣ ладнѣ (49r/9), ѡ кацѣ (50r/11–12). Код именица некадашње *o и *jo промене забележена је обрнута ситуација: књишки наставак -ε < ѣ је потврђен свега у 1 примеру: на сѡдѣ (48v/4), док је његов народни еквивалент -oу²⁰ забележен у 7 примера: ѡ смѣхѡ (46v/11), (49r/4), ѡ бѣзѡмнѡ (49r/5–6), по ... званнѡ (50r/3–4), на дворѡ (50r/8), ѡ мѡлѡчнѡвѡ члѡкѡ (50v/12), на ср(а)цѡ (50v/12), на полю (52v/5), (52v/11–12), (53r/11), ѡ ровѡ (55v/4).

3.2.2. Г јд., Н и А мн. именичке *a ѡромене. У тексту је у овим облицима по правилу забележен народни облик са наставком -ε²¹: мѡдрѣ рѣтин (48r/4), лѡдѣ рѣтин (48r/6–7), мѡжѡтѣ женѣ (49v/4–5), бес кнѡгѣ (47v/3), (47r/11), д жѡпѣ (48r/1), ѡ(а) прав(а)ѣ (49r/13), без хрѡмнѣ (50r/12), бес прав(а)ѣ (50r/13), силнѣ вѡнскѣ (53r/11–12), до землѣ (53v/7), а само у једном случају и књишки наставак -н: кнѡгн (54r/3).

3.2.3. И јд. именица *a ѡромене. У јединој потврди овакве именице потврђен је народни наставак -oм²²: сѡ правдоmѡ (50r/12–13).

3.2.4. Л јд. м.р. ѡридевске ѡромене. У тексту је у овом облику у 2 примера потврђен облик са вернакуларним наставком -oмѡ²³: на полю ѡдорскоmѡ (52v/5–6), по прѡвоmѡ званнѡ (50r/3–4), а у 2 примера облик са наставком -нѡмѡ или -нѡмѡ²⁴: на полю ѡдорскнѡмѡ (52v/11–12) и на го(с)поскнѡмѡ дворѡ (50r/7–8).

¹⁸ Скрећемо пажњу да је у синтагми нови наставак продро само у промену именица, док се у промени придева чува стари наставак.

¹⁹ Ђ. Даничић (1874: 51–52) наводи да је прелажење именица некадашње *a у *ja промену и преузимање наставка -ѣ (>ε н) у овом падежу било карактеристично за многе споменике из 14. и 15. века.

²⁰ Ситуација у писаним споменицима, како наводи Ђ. Даничић (1874: 46–50), показује да је нови наставак -oу у овај падеж некадашње *o и *jo промене почео продирати од почетка 13. века, да би од краја 15. века у овом падежу потпуно преовладао. Према тврдњама П. Ивића (1994: 89) то је једна од штокавских црта чија се ареа простирања протеже и на запад, на чакавско или кајкавско подручје.

²¹ Овај облик је у писаним споменицима забележен од почетака писмености (Даничић 1874: 16).

²² Он се, према потврдама Ђ. Даничића (1874: 37–38), у писаним споменицима почео јављати од почетка 13. века.

²³ Према Ђ. Даничићу (1874: 183) овај наставак, пореклом из тврде заменичке промене, појављује се у писаним документима од почетака писмености.

²⁴ Можда би се овај облик могао довести у везу са књишким наставком -ѣмѡ, у којем се крије икавски рефлекс јата (-ѣмѡ>-ѣѣмѡ>-ѣѣмѡ>-нѡмѡ), код којег би се у другом случају радило о контаминацији са народним обликом (књ. -нѡмѡ и нар. -oмѡ > нѡмѡ).

3.2.5. *Ди Лјд. ж.р. ѿридевске ѿромене.* У тексту је у два примера потврђен наставак -он, пореклом из тврде промене, као заједнички за тврде и меке основе, у следећим речима: ѿуж(д)о (51v/6) и вьсакон (52r/3), од којих се у првој несумњиво ради о наставаку продрлом из говорне базе (уп. Даничић 1874: 185). Међутим, у једној синтагми ж. рода потврђен је и облик са наставком -омь: по вьсен земн одорскомь (55v/10–11).

3.2.6. *Личне заменице.* У промени ове категорије речи забележене су многе иновације пореклом из говорне базе. У промени личне заменице за прво лице потврђени су следећи облици према узусу народног језика: Н јд. ѿ (53v/1), (53r/9) и Д јд. к мени (55v/2), док се у другим облицима форме књижевног и народног језика поклапају. Лична заменица за треће лице ж.р. у А јд. потврђена је у облику ю (51r/10), а у једном непоузданом примеру потврђена је у енклитичком облику е (46v/6)²⁵. Лична заменица за треће лице м.р. је у косим падежима по правилу забележена са иницијалним њ-: ѡ немь (50v/10), под нимь (52v/1), кь немь (53v/12), сь нимь (51r/8), (55v/7), немь (55v/3), што је у складу са изговором ове заменице у народном говору, а ређе без иницијалног њ-: емь (51r/6), его (52r/7), што има књишки карактер. У тексту су са великим бројем потврда забележени и енклитички облици ове заменице у Д јд.(6х): мь (53v/7), (53v/8), (53v/5), (53v/13), (54v/12), (55v/10) и А јд. (7х): га (47v/6), (47v/7), (51r/9), (51r/11), (53v/2), (54r/9), (54r/10). Ови облици без сумње имају вернакуларно порекло (Даничић 1874: 163, 168).

3.2.7. *Уѿийне именичке заменице.* У промени ових заменица запажени су у подједнаком броју потврда књишки облици: никто (46v/9), что (47r/6), (51v/9), потто (54r/8) као и облици пореклом из вернакулара штокавске основице (Ивић 1994: 89): на кога (54r/3), цо (50v/10), (53r/3), (54r/5), зацо [за цо, прим. М.К.] (47r/13).

3.2.8. *Уѿийна заменица кын кая коѿ.* Једина потврда ове заменице у тексту јасно указује да је у косим падежима, под утицајем говорне базе, усвојена основа кон-: кою срамотѡ (49v/5–6).

3.2.9. *Релативна заменица.* У свим забележеним примерима релативна заменица је имала вернакуларне облике: кон (49v/12), (50v/3), (50v/5), за коѿ (54v/8), сь конь (54v/10–11).

3.2.10. *Презент глагола.* У једином примеру за 1. л. јд. потврђен је облик по норми народног језика: ѡвѡцтамь (53v/2). У 2. л. јд. поред

²⁵ Пример је непоуздан јер није потпуно јасно да ли се та заменица односи на именицу премудроствь из претходног контекста. Могуће је, наиме, да је приликом преписивања дошло до испуштања неког дела текста.

облика са књишким наставком -ши: хоџеши (46v/7), вѣндеши (47r/2–3), вѣдеш (47r/6–7), ω(т)криеши (50v/11), починеш (52r/10–11), забележени су и они са народним наставком -шь: седеши (48v/2), чюеш (49r/2), погеш (50r/6), нагеш (50r/7), не знашь (50v/9–10), (50v/11), (51v/9), вѣдешъ (50r/2), (52v/11), не ω(т)говарашъ (54r/8), хоџешъ (54v/4), можешъ (47v/6). У 3. л. јд. и мн. потврђени су подједнако и књишки облици са финалним -тъ: пожрѣтъ (47r/8), не расплаѣютъ (47r/9–10), вѣдѣтъ (47v/9), (48r/10), поведаѣютъ (48v/1), не ωгорѣваѣтъ (48r/5), хоџѣтъ (48v/10–11), (48v/12–13), (49v/6), ѡспѣваѣтъ (49v/9), просѣтъ (51v/13), ѡгодѣтъ (52r/9–10), глѣ(т) (54r/3), као и народни без финалног -тъ: нѣда (47r/13), говорѣ (48r/5), (48r/7), (48r/8–9), поведаѣ (48r/12–13), не расточѣ (48v/8), лѣтѣ (49v/12), не проговорѣ (50v/13), дѣрѣ (53v/14), оплѣѣ (54v/6). Забележено је и сажимање вокалске групе у завршетку: оставѣ (50v/4–5) и погѣбѣ (50v/6), копа (52v/1). У 1. л. мн. потврђени су само облици са књишким наставком -ць: ωкѣсѣць (55r/3–4) и ѡготовѣць (55r/2).

Такође, атематски глагол ѣтъ је у презенту у 7 примера потврђен у несажетом облику, што је особина и књижевног језика: ѣтъ (5x) и еси (2x), док је у сажетом, енклитичком, облику ѣ или си потврђен два пута чешће (14x). За разлику од овог, глагол хотѣти је чешће потврђен у несажетој, књишкој, форми, а у 2 примера и у форми енклитике чѣ (49r/12) (49v/1).

3.2.11. Императив. Императив је, поред презента, веома чест глаголски облик у овом тексту. У свим примерима био је употребљен у облику 2. л. јд. Од глагола који су у књижевном језику императив градили по моделу атематских глагола, у тексту је потврђен глагол повѣдѣти у књишком лику: повеждѣ (51r/6), док је глагол видѣти забележен у народном облику: виги (53r/9). Други глаголи су формално имали наставак -и, који је у књижевном језику код глагола треће презентске врсте имао гласовну вредност [-ji]. Правопис нам не дозвољава да закључимо да ли је у тим случајевима дошло до губљења финалног [-i], тј. да ли се ти облици изговарају са финалним [-j], као у народном језику, или су задржали и књишки изговор: не желѣ (49v/4), не вѣзѣ (49v/3), не бо се (51r/13), не забѣван (51v/2–3) итд.

3.2.12. Аорист. У тексту су потврђени облици аориста у 11 случајева. Међу забележеним облицима глагола у аористу издвајају се два која имају народни фонетски лик, тј. облик: погѣ (53v/5) и даде (53r/2).

3.2.13. Имперфект. У оба глаголска облика у имперфекту забележено је сажимање вокала у основи: ωдѣ(ѣ)лѣ (52r/5) и не знаше (52r/13).

4. *Синџаксички џлан*. Норма српскословенског језика је на синтаксичком нивоу била жанровски условљена: у текстовима култног/црквеног карактера реализовала се строга норма, са наслеђеним основним реченичним обрасцима из старословенског језика, док се у текстовима световног карактера испољавала флексибилна и динамична норма, тј. норма која је, са једне стране, подразумевала прилагођену употребу језичких средстава типу, намени или садржају текста, а са друге, била отворена за иновације пореклом из вернакулара (Грковић-Мелџор 2007а: 431–436; Курешевећ 2013: 122). Како бисмо на најбољи начин описали синтаксичке одлике језика овог текста, у наставку излагања представимо употребу инфинитива и активних партиципа, као и основне одлике зависно-сложене реченице (начин њеног исказивања и репертоар везника), будући да се у тим доменима овог дела језичког система књижевни језик и вернакуларни највише разликују (Грицкат 1968: 39; Грковић-Мелџор 2007а: 144–149).

4.1. *Уџоџреба инфинџива*. Инфинитив је у овом тексту забележен у следећим употребама:

а) у склопу футура (2х): *џе...погџвџти* (49г/12–13) и *џе...расточџти* (49в/1–2). Примери граматикализованог футура као категорије, будући да га књижевни језик не познаје,²⁶ несумњиво су у текст продрли из вернакулара, а познато је да је тај процес на целом штокавском терену окончан још у 14. веку (Грковић-Мелџор 2013: 148).

б) унутар модалних имперсоналних структура, са глаголом **jestь / byti*, са значењем објективне неопходности или могућности, које су потврђене у старословенском (Веџерка 1996: 239, 249), а ретко и у другим старим словенским језицима (Грковић-Мелџор 2007а: 200): *ако ти е самоџх попраџх вџти* (51в/13–52г/1) и *вџ(с) слџшати по васен џемн...* (55в/10–11). Иако прасловенског порекла, обе структуре су веома архаичне и у тексту имају стилски набој.

в) у конструкцији са рефлексивно употребљеним егзистенцијалним глаголом у којој се морфемом *се* имплицира уопштени агенс: *не нџа се џаџо [џа џо, прим М.К.] поврџсти ни к џемџ привџзати* (47г/13–47в/2). Ова структура, будући непотврђена у старословенском и редакцијским језицима, представља иновацију која сведочи о балкан-

²⁶ Познато је да се будуће време у старословенском исказивало облицима презента, што је зависило од контекста (тзв. прости футур), или перифразом сачињеном од глагола *нџџти, хотџти* или *начати* и инфинитива глагола (тзв. сложен футур) (Грамматика 1993: 301–308; Веџерка 1993: 175–176). Овакво стање наслеђује и редакцијски језици.

ским процесима који су захватили јужнословенске језике,²⁷ а која је у језик овог текста могла доспети из предлошка (бугарске или македонске провенијенције).

г) у функцији глаголске допуне уз *модалне* глаголе, и то уз *хотѣти* (5x): *аще хощешн вѣти* (46v/7), *ако ли мѣ погѣвѣти хощешь* (54v/4) и уз *моши* (2x): *єрѣ га можешь са(м) хвалити а не може га съ всемь племеномь извалити* (47v/6–8), потом уз глагол *крейшања*²⁸ унутар таутосубјекатских структура *лѣши* (1x): *легоше спати* (55r/10–11), и уз глаголе *говорєња референцијалног каракѣера*²⁹ у функцији императива (5x), чија је употреба у старословенским споменицима, према речима Р. Вечерке (VEČERKA 1996: 85), била инспирисана грчким оригиналима. Уп. нпр. *вѣли ти црѣ синагрѣфь прѣити къ немѣ* (53r/10–12), *вѣли тѣи црѣ синагрѣфь главѣ ѿцѣщѣни и ѿ(т)нестѣ...* (54r/13–54v/1).

На основу потврђених примера може се закључити да се инфинитив у овом тексту доминантно користи у словенском духу, те да неке његове употребе сведоче о процесима који су у вернакулару увелико поодмакли (нпр. граматикализација футура или исказивање егзистенцијалног значења помоћу конструкција са глаголом *имати*), док су се друге очувале традицијом иако имају књишко порекло (нпр. инфинитив у функцији императива).

4.2. Употреба активних партиципија. Активни партиципи су у овом тексту забележени у следећим употребама:

а) у функцији именице у свом супстантивизираним облику (2x): и *разѣмь блгль творещи мь є* (46r/5–6), и *слишешн рѣкоше* (48r/9).

б) у функцији именичке одредбе (4x): *хбогь мѣжь а мѣдарь на сѣде сѣден* (48r/3–4), *кон плѣть хмнрающь погѣблаа* (50v/5–6), *да вѣдѣть ѿпѣ твоє долѣ зреще а горе видеце* (47v/9–10).

в) у функцији герунда (11x) исказујући семантички различите адвербијалне одредбе реченичног предиката, начинску (2x): *не нди на саборь смеє се* (46v/10–11), (49v/3), временску (6x): *помало ѿдає много именовна хощеть растѣити* (48v/9–11), и *тамь шь(а) без времена не снди*

²⁷ Продирање глагола *имати* у егзистенцијалне структуре јесте одлика балканског језичког савеза (ДЕМИРАЛ 1994: 182).

²⁸ Уз ове глаголе се као конкурентно средство инфинитиву среће и *да* реченица, која је потврђена у двоструко више примера, и то у оквиру хетеросубјекатских структура: *вѣли ти прѣти къ немѣ да те дарѣ* (224/24–25), тако и у оквиру таутосубјекатских структура: *нека га погѣ къ ѿцѣ моемѣ да га хвѣщамь* (224/19).

²⁹ У истим синтаксичко-семантичким условима, али у више него двоструко мањем броју потврда (2x) потврђена је и *да* реченица: *вѣли вѣ царѣ синагрѣхь да вѣдетѣ...* (224/7–8), *вѣли ти ти царѣ синагрѣфь да вѣдешь...* (224/10)

(50r/4–5), као и ону којом се уводи директни говор (3x): *написа ан а дань ·в· кннзе єднѣ посла къ ратанѣ царѣ н алонѣ а говорекн (52v/1–4), а трієтню даде г(с нѣ своємѣ царѣ синагрнфѣ а говоре (53r/1–3).*

Док су активни партиципи доминантно забележени у функцији герунда, што је заједничка системска одлика књижевног и вернакуларног језика, њихове релативно ретке потврде у функцији именице и именичке одредбе имају књишки карактер.

4.3. Исказивање реченичне субординације. Књижевни језик је за исказивање реченичног субординираног садржаја располагао већим бројем изражајних средстава. Он је поред финитних реченица, иста значења могао да исказе и нефинитним средствима, при чему су нека међу њима имала изразито књишки карактер. У вернакулару је, насупрот томе, владао вербални начин изражавања (ГРКОВИЋ-МАЈОР 2010; КУРЕШЕВИЋ 2015а: 65).

У тексту за исказивање субординираног реченичног садржаја доминирају финитна средства (зависне реченице). Забележена нефинитна средства (инфинитив и активни партиципи) употребљена су у складу са системом словенског језика, док вештачке нефинитне конструкције за исказивање појединих субординираних значења, попут конструкције апсолутни датив или инфинитивних конструкција са *єжє* или *везником*, нису потврђене (в. параграфе 4.1. и 4.2.). У тексту је забележена и конструкција двоструког акузатива, једна од архаичних стратегија прасловенског порекла (уп. ПОТЕБНЯ 1958: 301) за исказивање допунског реченичног садржаја: *бгата мѣжа богатьства ра(д) мѣдра поведаю а ѣбога мѣжа ѣбожьства ра(д) лѣда поведають (48r/11–13).*

У отклону од књишких конструкција и одабиру оног средства из синтаксичко-семантичког регистра књижевног језика које је постојало и у вернакулару огледа се један од начина приближавања тог језика говорним обрасцима (ГРКОВИЋ-МЕЛЦОР 2007а: 433–434). Ослонац на говорне моделе много изразитије се осећао у начину формализовања зависноскоженог реченичног комплекса (КУРЕШЕВИЋ 2013б). У тексту су потврђени реченични комплекси унутар којих су успостављени семантички транспарентни хипотактички односи чији формални експонент јесте употреба семантички спецификованих везника (в. доле табелу 1). Понекад се исказивање хипотактичког реченичног садржаја ослањало на употребу корелатива или емфатички употребљених партикула, чија употреба јесте карактеристика говореног језика. Уп. нпр: *аще ми ѣгодитнѣ а д нанѣ то ти починешн съ мнромѣ ѣ старостн своен (52r/9–12), ако га лѣжѣ а ти вигн самѣ (53v/9–*

10), ѡннкѣ є властелчнкѣ бес кннкѣ каконо висерно зръно непроврѣтено, ... а ѡнакоє кметнкѣ бес кннкѣ каконо старѣ плотѣ без по д порна (47v/10–47r/4).

Проучавање хипотаксе старосрпских пословноправних докумената потврдило је да се старосрпски од почетака писмености разликовао од српскословенског језика не само у начину исказивања хипотактичког реченичног садржаја већ и у регистру везника и везничких речи којима су се уводиле зависне реченице (уп. Павловић 2009). У регистру употребљених хипотактичких везника у овом тексту запажена је слична ситуација као и на нивоу фонетске и морфолошке анализе. Зависне реченице су увођене везницима пореклом из лексичког регистра оба језика: српскословенског и старосрпског. Како показује табеларни преглед потврђених типова зависне реченице и њихових везника, може се закључити да процентуално доминирају везници из лексичког регистра старосрпског језика.

Табела 1.

Тип зависне реченице	Везник	
	Регистар српсл. јез.	Регистар стсрп. јез.
Релативна реч.		кон (5х)
Временска реч.	єгда (4х)	докле (2х)
Месна реч.		гдено (1х)
Поредбена реч.	яко (1х)	како (1х), каконо (3х), него ли (3х)
Последична реч.		да (+ през) (6х)
Намерна реч.	єда (1х)	да (+ през) (5х)
Узрочна реч.	бо (1х), яко (1х)	защо (1х), єре (6х)
Условна реч.	яце (6х)	яко (5х)
Допунска реч.		єре (1х), како (2х), да (3х)

5. Закључак.

Циљ овога рада је био да филолошком анализом, спроведеном на фонетско-фонолошком, морфолошком и синтаксичком нивоу, утврдимо да ли је и на штокавском терену могло долазити до мешања старосрпских (штокавских) и српскословенских црта на свим

језичким нивоима, као што се то дешавало на источнословенском терену или код Хрвата на просторима на којима се неговала глагољска писменост, а да се притом не ради о натруњености књижевног језика елементима из вернакуларног језика (што је дозвољавала и норма књижевног језика нижег стила), нити о вернакулару у којем постоје и црте књижевног језика.

Филолошка анализа језика текста *Слова Акира Премудрог* из рукописног зборника бр. 53 Народне библиотеке Србије из 1570–1580. године, за који је у целини потврђена српска редакција западноштокавског типа (ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ 1986: 117) показала је да је у њему долазило до таквог прожимања црта на свим језичким нивоима, те да се не може рећи који језик преовлађује. Оно што је притом важно истаћи јесте то да међу вернакуларним цртама на фонетском и морфолошком плану доминирају општештокавске црте, карактеристичне за раздобље до 15. века (ИВИЋ 1994: 55–65). Штокавске иновације каснијег датума³⁰ у овом тексту нису потврђене, што не значи да их у другим текстовима истог рукописног зборника нема. Издвајају се ретке црте које нису општештокавског карактера, а које сведоче о провенијенцији писара или су у језик *Слова* продрле из ранијег македонског/бугарског предлошка.³¹

Са функционалностилског аспекта може се рећи да је стил овог текста сличан језику средњовековне нелитургијске наративне прозе у којем се у већој или мањој мери преплићу традиционални књижевнојезички обрасци са обрасцима карактеристичним за говорни језик или усмену књижевну традицију.

Мешавина црта пореклом из два језичка система у резултату је доводила до стварања својеврсног језичког амалгама. Неки аутори тај језик називају хибридни сматрајући га секундарним језичком системом који се у одређеним књижевнојезичким срединама могао до извесне мере стандардизовати (МАТНЕСЕН 1984: 47; ЖИВОВ 1988: 56). То се постизало тако што се у низу сличних текстова срећу исте црте које су на тај начин градиле језичку традицију жанра.

У историји српског средњовековног језика употреба мешаног језика забележена је у појединачним споменицима из 16. века који жанровски припадају доњем делу Толстојеве пирамиде, као што је

³⁰ Мисли се пре свега на губљење гласа *х*, ново јотовање, појаву нових наставака у дативу, инструменталу и локативу множине, као и на друге промене које су доводиле до дијалекатске диференцијације штокавских говора (уп. ИВИЋ 1994: 65).

³¹ Првима припадају икавске рефлексације *јаша*, а другима ретке вокализације некадашњих *јолугласника* у *е* или *о* и изостанак *емјешетског л* у лексеми *земља*.

то случај са *Хиландарским медицинским кодексом* (уп. Јовић 2011). Притом се таква употреба језика до сада објашњавала слободнијим односом према предлошцима / текстовима профаног карактера, тј. сматрала се последицом непознавања норме књижевног језика (Грковић-Мелџор 2012: 294).

Даљим истраживањима требало би обухватити и друге текстове из овог зборника, како би се утврдило да ли је таква употреба језика карактеристика само овог текста, или целог зборника. Истраживање би потом требало проширити и на друге зборнике сличне провенијениције и садржине како би се утврдило да ли је употреба мешаног језика у српској средњовековној писмености имала одређену традицију и да ли се везивала само за одређену територију. На тај начин би се стекао још бољи увид у унутрашњу и спољашњу динамику развоја нашег средњовековног језика књижевности, тј. да ли се у средњем веку могу разликовати само функционалностилски варијетети српкословенског језика или је варирање било и територијално условљено. Филолошка проучавања текстова писаних оваквим (мешаним/ хибридни) језиком могу имати и шири значај: у великој мери могу помоћи у реконструкцији ранијих стадијума језичког развоја националних језика, у појединим срединама могу чак открити и путеве развоја књижевног језика новог типа, а свакако су значајна и за откривање језичке свести тадашњих говорника (Живов 1988: 57).

Цитирана лиџераџура

- Богдановић, Димитрије, Анисава Милтенова. „Апокрифният сборник от манастира Савина, XIVв., в сравнение с други подобни јужнославјански рџкопици.“ *Археографски џрилози* 9 (1987): 7–30.
- ГРАМАТИКА: *Граматика на старобџгарскиј езиџ. Фонетика. Морфологија. Синтаксис*. И. Дуриданов (ред.). Софија: Издаџелство на Бџлгарската академија на науките, 1993.
- Грицкат, Ирена. „О неким видовима историјскојезичких истраживања (на српском материјалу с краја 17. и почетка 18. века).“ *Зборник Маџице срџске за филологију и лингвистику* XI (1968): 39–45.
- Грицкат, Ирена. „Језиџ књижевности и књижевни језиџ – на основу српског писаног наслеђа из старијих епоха.“ *Јужнословенски филолог* XXVIII/1–2 (1969): 1–35.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. *Сџиси из историјске лингвистике*. Ср. Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2007а.
- Грковић-Мелџор, Јасмина. „Језиџ српске средњовековне писмености: достигнућа и задаци.“ *Шездесет година Института за срџски језиџ САНУ*, Зборник радова I. Београд, 2007б: 249–266.

- ГРКОВИЋ-МЕЛЏОР, Јасмина. „О функционалности српскословенског језика.“ *Кирило-Методијевски студии* 21 (= Средновековни текстове, автори и книги. Сборник в чест на Хайнц Миклас), Софија: Българска академия на науките, Кирило-Методијевски научен център, 2012: 288–299.
- ГРКОВИЋ-МЕЛЏОР, Јасмина. *Историјска лингвистика: когнитивно-џијолошке студије*. Ср. Карловци – Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 2013.
- ГРКОВИЋ-МЕЛЏОР, Јасмина. „Хиландарска повеља Стефана Немање у светлу српске средњовековне диглосије.“ Научни скуп „*Владар, монах и светишћел: Стефан Немања – џрејодобни Симеон Мироточиви и српска историја и култура (1113–1216)*“. Београд–Студеница–Подгорица–Никшић, 22–26. октобар 2014 (у штампии).
- ДАНИЧИЋ, Ђуро. *Историја облика српског или хрватског језика до свршећка XVII века*. Београд: Државна штампарија, 1874.
- ДЕМИРАЈ, Шабан. *Балканска лингвистика*. Скопје: Логос-А, 1994.
- ДУРНОВО, Николај. *Материали и иследованија по старинној литератури. Къ историји повећсти об Акири*. Москва: Синодальная типография, 1915.
- ДУРНОВО, Николај. *Дубровничкии список Повести од Акире*. П.о. из: *Iz Dubrovačke prošlosti: zbornik и část M. Rešetara*. Dubrovnik: Jadran, 1931.
- ЖИВОВ, В. М. „Роль церковнославянского в истории славянских литературных языков.“ К. В. Горшкова, Г.А. Хабургаева (ред.). *Актуальные проблемы славянского языкознания*. Москва: Издательство Московского университета, 1988: 49–99.
- ИВИЋ, Павле. *Српски народ и његов језик*. – 2. изд. Београд: Српска књијевна задруга, 1986.
- ИВИЋ, Павле. *Српскохрватски дијалекти: њихова стируктура и развој*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 1994.
- ИВИЋ, Павле, Вера Јерковић. „Правопис српскохрватских ћирилских повеља и писама XII и XIII века.“ Јасмина Грковић-Мејџор (прир.). *Студије из српске средњовековне џисменосији. Целокућна дела Павла Ивића VI*. Ср. Карловци – Нови Сад: Издавачка књијарница Зорана Стојановића, 2008: 361–588.
- ИВОШЕВИЋ, В. „Библиотеке православних манастира у Боки Которској и Паштровићима.“ Душан У. Мартиновић (ур.). *Скријћорији и манастирске библиотеке у Црној Гори*. Цетиње: Централна народна библиотека СР Црне Горе *Ђурђе Црнојевић*, 1989: 53–104.
- ЈЕРКОВИЋ, Вера. *Српска Александрида/Академијин рукојис (бр. 352): џалеографска, ортографска и језичка исијраживања*. Београд: САНУ, 1983.
- ЈЕРКОВИЋ, Вера. „Српскословенска норма у гласовном и морфолошком систему.“ *Југословенски семинар за стиране славистије* 33–34 (1984): 55–67.
- ЈОВИЋ, Надежда. *Језик хиландарског медицинског кодекса*. Ниш: Филозофски факултет, 2011.
- КРЕЧМЕР, Ана. „О књијевно-језичкој традицији до 1800. код Срба и Руса (размишљања о словенској историјској стандардизацији).“ *Јужнословенски филолог* LVI/1–2 (2000): 543–559.
- КУЗИДОВА, Ирина. „Преписът на повестта за Акир Премџдри в ръкопис N⁰ 29 от манастира Савина (около 1380 г.).“ пћнне дело георгино. *Сборник в чест на 65-годишнината на проф. дфн Г. Попов*, Софија, 2010: 492–510.

- КУРЕШЕВИЋ, Марина. „Хипотактичке структуре у Српској Александриди са функционалностилског аспекта (на примерима исказивања темпоралних односа).“ *Зборник Маџице српске за славистику* 84 (2013а): 121–140.
- КУРЕШЕВИЋ, Марина. „Ка дефинисању црквенословенског језика нижег стила: на примеру исказивања семантичке субординације.“ *Slawische Geisteskultur: ethnolinguistische und philologische Forschung. Zum 90. Geburtstag von N. I. Tolstoj*, 11–13. XII 2013, Institut für Slawistik, Universität Wien, 20136 (у штампи).
- КУРЕШЕВИЋ, Марина. *Хипотактичке структуре у Српској Александриди: функционалностилски аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, 2014.
- КУРЕШЕВИЋ, Марина. „Проучавање хипотактичких структура и њихова улога у расветљавању функционалностилске раслојености српскословенског језика.“ Јасмина Грковић-Мејџор, В. Ружић (ур.). *Српски језик и његове норме: дијахроно-синхрони аспекти*. Нови Сад: Филозофски факултет, Одсек за српски језик и лингвистику, 2015: 64–82.
- МЛАДЕНОВИЋ, Александар. „Напомене о српскословенском језику.“ *Зборник Маџице српске за филологију и лингвистику* XX/2 (1977): 1–21.
- ПАВЛОВИЋ, Слободан. *Старосрпска зависна реченица*. Ср. Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића, 2009.
- ПИККИО, Риккардо. *Slavia Orthodoxa. Литература и језик*. Москва: Знак, 2003.
- ПОТЕБНЯ, А.А. *Из записок по русској грамматици*. Том I–II, Москва: Академија наук СССР, 1958.
- СТАНКОВИЋ, Радоман. „Слово Акира Премудрог (препис из 1570/1580. године).“ *Археографски њрилози* 2 (1980): 219–227.
- ТОЛСТОЈ, Никита И. „Slavia Orthodoxa i Slavia Latina – общее и различное в литературно-языковой ситуации.“ *Вопросы языкознания* 2 (1997): 16–23.
- ТОЛСТОЈ, Никита И. „Однос старог српског књишког (писаног) језика према старом словенском језику (у вези са развојем жанрова у старој српској књижевности).“ *Судије и чланци из историје српског књижевног језика*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства – Вукова задужбина; Нови Сад: Матица српска, 2004: 148–156.
- ШТАВЉАНИН-ЂОРЂЕВИЋ, Љубица, Мирослава Грозданић-Пајић, Луција Цернић. *Опис ћирилских рукописа Народне библиотеке Србије*. Књига прва. Београд, 1986.
- GRKOVIĆ-MAJOR, Jasmina. „The Role of Syntactic Transitivity in the Development of Slavic Syntactic Structures.“ Björn Hansen, Jasmina Grković-Major (eds.). *Diachronic Slavonic Syntax. Gradual Changes in Focus*. Wiener Slawistischer Almanach (Sonderband 74). München – Berlin – Wien, 2010: 63–74.
- CORIN, Andrew R. „Variation and norm in Croation Church Slavonic.“ *Slovo* 41–43 (1991–’93): 155–196.
- LOURIÉ, Basil. „The Aḥiqar, Its Slavonic Version and the Relics of the Three Youths in Babylon“. *Slověne* 2 (2013): 64–117.
- MATHIESEN, Robert. „The determination of norms (a problem in the diachronic study of Church Slavonic).“ Henrik Birnbaum (ed.). *American contributions to the Eight International Congress of Slavists*. Zagreb – Ljubljana, 1984: 483–493.
- RINGHEIM, Alen. *Eine Altserbische Trojasage*. Prague-Upsal, 1951.

VEČERKA, Radoslav. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax II: Die innere Satzstruktur*. Freiburg: Weiher Verlag, 1993.

VEČERKA, Radoslav. *Altkirchenslavische (altbulgarische) Syntax III: Die Satztypen: Der einfache Satz*. Freiburg: Weiher Verlag, 1996.

Извори

Зборник апокрифа и других касијава. Београд: Народна библиотека Србије, РС 53, трећа четвртина XVI века: л.46–л.56.

СТАНКОВИЋ, Радоман. „Слово Акира Премудрог (препис из 1570/1580. године).“ *Археографски њрилози* 2 (1980): 222–225.

Марина Ф. Курешевич

ЈЗЫК СЛОВА АКИРА ПРЕМУДРОГО ИЗ РУКОПИСНОГО СБОРНИКА
НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ СЕРБИИ № 53

Резюме

В условиях гомогенной диглоссии, характеризующей сербскую языковую ситуацию в среднем веке, использование двух языковых систем – сербскославянской и древнесербской – было полностью функционально дифференцировано. Однако в некоторых жанрах все же могло произойти их сближение, наблюдаться их взаимовлияние и даже взаимодействие. В отдельных текстах (особенно в тех, которые написаны в ином социолингвистическом контексте или в периферийных областях штоковскогo диалекта) взаимовлияние двух языковых систем в результате способствовало созданию гибридного языка, своеобразного смешения книжных (сербскославянских) и вернакулярных (штокавских) черт. Именно нарративные сочинения нелитургического содержания представляли смешанную зону, т.е. тексты, которые могли быть написаны различными типами языка. Подтверждено, что некоторые сочинения могли быть написаны сербскославянским языком высокого стиля (Роман о Варлааме и Иоасафе), некоторые – сербскославянским языком более низкого стиля (Сербская Александрида), а некоторые – почти настоящим древнесербским языком (Роман о Трое).

В статье представлен фонологический, фонетический, морфологический и синтаксический анализ Слова Акира Премудрогo с целью дополнить представления о функциональных возможностях языка сербской средневековой нерелигиозной прозы. Анализ сделан на материале списка рукописного текста XVI века (Сборник апокрифов и других сочинений) № 53, принадлежащего фонду Национальной библиотеки Сербии; для текста подтверждена западноштокавская провениенция. Результаты исследования свидетельствуют о том, что в тексте на всех языковых уровнях переплелись черты древнесербского (штокавского диалекта) и сербскославянского языков, вследствие чего невозможно констатировать преобладание одного из них. Анализ позволяет доказать, что среди вернакулярных

черт преобладают общештокавские черты, относящиеся к периоду ранее 15 века, в то время как те из более позднего периода не подтверждены. В функциональном аспекте следует отметить, что стиль этого текста близок средневековой нелитургической нарративной прозе, в языке которой в определенной степени переплетаются традиционные литературно-языковые модели с образцами, характерными для разговорной речи или устной литературной традиции.

Ключевые слова: история языка, сербский, сербскославянский, гибридный язык, Акир Премудрый.

Marina F. Kurešević

THE LANGUAGE OF *THE STORY OF THE SAGE AHIQAR* FROM SERBIAN
MANUSCRIPT NO. 53 OF THE NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

Summary

In terms of homogeneous diglossia, the basic characteristic of the Serbian medieval language situation, the usage of two language systems, Serbian Church Slavonic and Old Serbian, were clearly functionally demarcated. However, in some genres they could get closer to each other, could influence each other and could even interfere with each other. In some texts of secular character (especially those written in different sociolinguistic contexts or in peripheral shtokavian dialectal zones) as a result of the mutual influence of two language systems a hybrid language, a mixture of Serbian Church Slavonic and Old Serbian (shtokavian) elements, could have arisen. Narrative texts of non-liturgical character represented a mixed zone, that is, the texts which could have been written in different types of language. So far it was confirmed that some texts of this genre could have been written in high-style Serbian Church Slavonic (e.g. the Barlaam and Joasaph Romance), the other in its lower functional style (e.g. the Serbian Alexander Romance), and the third in almost pure Old Serbian (e.g. the Troy Romance).

This paper investigates the phonological, phonetic, morphological and syntactic features of the *Story of the Sage Ahıqar* in order to expand the knowledge about the possibilities of language realisations in Serbian medieval non-liturgical narrative prose. Analysis was conducted on the 16th-century transcript from Serbian Manuscript No. 53 of the National library of Serbia, which originated in the west shtokavian dialectal zone. The results have confirmed the presence of elements originating both from Serbian Church Slavonic and Old Serbian (shtokavian vernacular) at every language level without a possibility to say which of them prevail. The analysis has also shown that the dominant vernacular features include those of common shtokavian character which had developed until the 15th century, while those from the later period have not been noted. Regarding the stylistic aspect, the functional style in this text is similar to the other narrative texts where traditional language patterns overlap with patterns characteristic of spoken language or oral literature.

Keywords: history of language, Serbian, Serbian Church Slavonic, hybrid type of language, Sage Ahıqar.